

Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis. Pars II
 (26 VI 1609 — 13 V 1926). Collegit Paulus Jatulis. Roma 1989
 (*Fontes Historiae Lituaniae* 4) ss. XXVIII + 777.

Prawie żadna z diecezji Rzeczypospolitej obojga narodów nie doczekała się tak pełnej dokumentacji w formie drukowanej jak diecezja żmudzka. Posiadają wprawdzie własne kodeksy dyplomatyczne i zbiory dokumentów diecezje: krakowska¹, wrocławska², chełmińska³, warmińska⁴ i wileńska⁵, ale z wyjątkiem dyplomatariusza chełmińskiego, który przynosi dokumentację do dziejów diecezji do końca XVIII w., pozostałe dyplomatariusze sięgają dokumentacją najdalej do początku XVI w.

Wydawcą kodeksu dyplomatycznego diecezji żmudzkiej jest ks. prałat Paweł Jatulis, mieszkający poza granicami Litwy. Obydwa tomy kodeksu ukazały się w serii *Fontes Historiae Lituaniae*, wydawanej w Rzymie przez Katolicką Litewską Akademię Nauk. Większość dokumentów, zwłaszcza pierwszego tomu, wydawca wziął z kopiarza rękopiśmiennego *Fundationes et privilegia Ecclesiae cathedralis Mednicensis*, sporządzonego w 1619 r. przez kanonika Mateusza Babinowskiego i kontynuowanego do końca XVIII w. Kopiarz ten przechowywany jest obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie⁶. Z kodeksu tego w drugim tomie *Codicis Mednicensis* opublikowano 78 dokumentów, głównie z XVII w.

¹ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. 1—2. Wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874—1883; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, cz. 1 1063—1415; Cz. 2 1416—1450. Wyd. St. Kuraś, Lublin 1965—1973.

² *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*, Hrsg. H. Markgraf und W. Schulte, Wrocław 1888 (*Codex diplom. Silesiae*, t. 14); *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Hrsg. G. A. Stenzel, Wrocław 1845.

³ *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, Bearb. C. P. Woelky, Th. 1—2, Gdańsk 1885—1887.

⁴ *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, Edd. C. P. Woelky und J. M. Sage, Bd 1—2, Mainz 1860—1864.

⁵ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, Wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. 1, Kraków 1932—1948.

Pozostałe dokumenty i akty zostały zaczerpnięte najczęściej z Archivum Secretum Vaticanum z różnych zespołów, z Archiwum Kongregacji Konsystorialnej i Kongregacji Rozkrzewiania Wiary, Nuncjatury Warszawskiej i Nuncjatury Polskiej oraz z różnych archiwów państwowych i miejskich Włoch. Kilkanaście z publikowanych tu dokumentów było już drukowanych w różnych zbiorach źródłowych (nr 1, 108, 167, 183, 194, 208, 215, 266, 268, 293, 294, 328, 419, 454, passim). Praca poza granicami Litwy uniemożliwiła Autorowi kwerendę w Metryce Litewskiej w Wilnie, czy też w Metryce Koronnej w Warszawie. Jak można się spodziewać, obydwie archiwa wzbogaciłyby niepomiaralnie to cenne wydawnictwo.

Drugi tom *Codices Mednicensis* obejmuje łącznie 550 dokumentów z lat 1609—1926, z czego z XVII w. pochodzi 288, z XVIII w. — 205, z XIX w. — 46 i z XX w. — 11 dokumentów. Faktycznie dokumentów tych jest 591, jako że szereg dokumentów posiada oznaczenia cyfrowe i literowe a, b, c, d, e, a nawet f. Nie wszystkie dokumenty w *Codex Mednicensis* są w pełnym słowa znaczeniu „dokumentami”. Są tu bowiem m. in. przedrukowane napisy na epitafiach nagrobkowych (nr 96 B), inwentarze kościołów parafialnych (m. in. nr 21, 22, 34, passim), część akt Kongregacji Konsystorialnej (m. in. 6, 110, 111, passim), akta procesów informacyjnych (m. in. nr 515, 535, 536), wykazy kościołów parafialnych (nr 396, 409, 493), relacje o wojnach (nr 294), zgonach (nr 358), metryki chrztu (nr 476) itp. Nie jest to oczywiście pełna dokumentacja do dziejów diecezji żmudzkiej w czasach nowożytnych i najnowszych, ale trzeba stwierdzić, że obydwie tomy *Codex Mednicensis* dają bogaty zestaw dokumentów i akt do dziejów omawianej diecezji. Wszak obejmują one łącznie około 900 dokumentów i akt.

Większa część dokumentów została sporządzona w języku łacińskim i polskim, nieznaczna liczba w języku włoskim i ruskim (3 dokumenty), a tylko 3 dokumenty w języku litewskim (nr 510 b, 511 b, 549) i równocześnie w języku polskim. Wśród opublikowanych dokumentów na uwagę zasługują dokumenty nr 174, 175, 195, 197 dotyczące jurysdykcji biskupów żmudzkich w Kurlandii, nr 189 — fundacji sufraganii żmudzkiej, nr 493 zawiera opis fundacji parafii w całej diecezji, nr 409 — wykaz parafii i spis ludności diecezji żmudzkiej, 547 — bullę pap. Piusa XI *Lituanorum gente* (4 IV 1926), porządkującą hierarchię kościelną na Litwie i tworzącą pierwszą w dziejach litewską prowincję kościelną.

⁶ *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, Vol. 1, Romae 1948 s. XIX.

Wydawca dołączył do publikacji selektywną bibliografię do dziejów diecezji żmudzkiej (s. XXV—XXVI), wykaz biskupów ordynariuszów i pomocniczych (s. XXVII—XXVIII), opracował bardzo rzetelny indeks osób i miejscowości oraz dołączył fotosy portretów 38 biskupów żmudzkich, które przed 1940 r. zdobiły aulę Seminarium Metropolitalnego w Kownie, a które w czasie II wojny światowej zostały zniszczone.

Dzięki prałatowi P. Jatulisowi otrzymaliśmy podstawową dokumentację dla podjęcia systematycznych studiów nad monografią diecezji żmudzkiej. Dysponujemy bowiem nadto niedawno wydanymi relacjami o stanie diecezji za lata 1625—1869⁷, a także procesami informacyjnymi biskupów ordynariuszów i pomocniczych żmudzkich za lata 1627—1823 (22 procesy) o łącznej liczbie 336 stron in folio⁸. Te ostatnie materiały przynoszą całe bogactwo relacji, dokumentów, akt i statystycznych wykazów o stanie gospodarczym, organizacyjnym i personalnym diecezji. Trzeba więc stwierdzić, że obydwie tomy *Codex Mednicensis*, wydane przez ks. P. Jatulisa, stanowią przysłowiową kropkę nad i, by podjąć pracę nad nową monografią diecezji żmudzkiej. Istniejąca bowiem monografia pióra bpa Macieja Wołonczewskiego sprzed 142 lat winna być zastąpiona nową rozprawą, która odpowiadałaby najnowszym postulatom badawczym i metodycznym.

⁷ *Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, I, Dioecesis Vilmensis et Samogitiae*, Red. P. Rabikauskas, Romae 1971 s. 221—473.

⁸ B. Kumor, *Katalog mikrofilmów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy KUL*, Nr 1, Lublin 1963 s. 73—74.